

Problemes lexicogràfics en la traducció alemany-català: com superar els límits dels diccionaris bilingües

Heike van Lawick (Castelló de la Plana)

La tendència dels estudiants de Traducció a confiar excessivament en els diccionaris bilingües, limitats per diverses raons, fa aconsellable que aprenguin a fer servir altres estratègies de documentació i, sobretot, a mirar sempre el context en què apareixen les paraules que, d'entrada, semblen desconèixer. Aquest treball¹ pretén exposar algunes idees –sense aspirar gens a l'exhaustivitat– sobre els problemes lexicogràfics que els diccionaris bilingües, per regla general, no resolen, i sobre estratègies de documentació alternatives o complementàries, sempre des del punt de vista de la traducció de l'alemany al català, on la llengua meta sol ser la materna. L'interès principal que ens ha guiat en redactar aquestes idees és didàctic i una part del material utilitzat prové de Lawick (2009).

■ 1 Diccionaris bilingües i context

Els estudiosos del procés traductor han assenyalat que els problemes de tipus lexicosemàntic n'ocupen el centre (vegeu Krings, 1986, o Königs, 1993). En l'acte de traduir, el procés de comprensió s'inicia en el nivell de les paraules, no en el nivell sintàctic ni en el textual, per bé que la interacció dels tres nivells és òbvia. És per això que els diccionaris bilingües (generals o especialitzats)² són l'eina de documentació més emprada pels traductors.

1 Aquest article forma part dels resultats de dos projectes basats en l'explotació del corpus COVALT (Corpus Valencià de Literatura Traduïda); l'un del Ministeri de Ciència i Innovació (MICINN. FFI2009-09544/FILO), l'altre de la UJI/Bancaixa (UJI. P1-1B 2008-59).

2 Tarp (2008: 154–158) compara quatre treballs que investiguen la consulta (quantitativa i qualitativa) de diccionaris en la traducció de textos especialitzats, per part de traductors professionals i d'estudiants dels darrers cursos, i conclou que coincideixen tots quatre en l'observació que una part considerable de les consultes realitzades s'han fet a algun tipus de diccionari bilingüe.

Quan encara es troben en fase d'aprenentatge, massa sovint tendeixen a descartar un equivalent adequat, resultat d'una interpretació raonable del context, quan no el troben recollit en cap diccionari bilingüe (vegeu, per exemple, Kußmaul, 1995: 22–25). Els traductors professionals hi acudeixen, sobretot, per confirmar equivalents intuïts o per buscar-ne alternatives (vegeu Tarp, 2008: 154–158). Però en tota traducció hi ha un moment en què els diccionaris bilingües no tenen resposta a la cerca que s'hi fa.

En format de paper, aquests diccionaris tenen uns límits d'extensió que obliguen a filtrar molt la informació que volen oferir. A més d'això, solen estar concebuts amb una doble finalitat –codificadora i descodificadora–, per poder ser útils a dos tipus d'usuari diferents: prototípicament, un diccionari alemany-català permet que un usuari amb el català com a llengua materna descodifiqui un text escrit en alemany, alhora que ajuda un usuari amb l'alemany com a llengua materna a produir un text en català, i això comporta que cap dels dos usuaris hi trobarà prou respostes informatives (vegeu Rafel i Fontanals, 2005: 52–53). Però a banda d'això, la selecció d'un equivalent adequat a partir d'una llista de propostes haurà de tenir en compte el context, cosa que no es pot remarcar prou als estudiants. Per tractar de sistematitzar alguns problemes relacionats amb la consulta de diccionaris bilingües, diferenciarem entre problemes deguts a diferències entre les dues llengües implicades, d'una banda, i problemes microestructurals, relacionats amb l'organització informativa dins de cada entrada del diccionari, d'una altra.

■ 1.1 Problemes deguts a diferències interlingüístiques

És evident que rares vegades es pot parlar d'una coincidència total de dos equivalents proposats per un diccionari. Si es comparen les definicions d'una paraula com ara *Betrieb* en un diccionari monolingüe alemany amb les que es donen de cada equivalent indicat pel *Diccionari Alemany-Català* (DAC) en un de català monolingüe, es veu ràpidament que els aparents equivalents no coincideixen plenament o bé no funcionen igual en tots els contextos, és a dir, que són equivalents parcials. Per poder traduir els exemples de la primera accepció que en dona el *Duden Bedeutungswörterbuch* (1), caldrà almenys dos dels equivalents proposats pel DAC: *explotació* i *empresa*.³

3 Si no s'indica el contrari, els equivalents citats procedeixen del DAC (32006).

- (1) eine in bestimmter Weise organisierte, eine räumliche, technische o. ä. Einheit bildende, eine größere Anzahl von Menschen beschäftigende Einrichtung, die gewerblichen, kaufmännischen, industriellen o. ä. Zwecken dient: ein landwirtschaftlicher («explotació»), privater, staatlicher B. («empresà»); [...]

Fent la mateixa comprovació a la inversa, queda palès que l'equivalència lèxica només pot ser una qüestió de grau. És per això que, en els estudis sobre la traducció, l'equivalència sol entendre's com a concepte que descriu les relacions que s'estableixen entre el text original i el traduït, que sempre són de caràcter dinàmic i depenen de la situació comunicativa i del context sociohistòric en què s'ha d'emmarcar la producció del text traduït (Hurtao, 2001: 203–223). S'hi pot recórrer a les anomenades *tècniques de traducció*, que donen compte de diferents maneres de traslladar determinades unitats menors del text: manlleu o préstec («*land*» i «*níquel*», en català); calc o traducció literal (*kategorischer Imperativ* → «imperatiu categòric»); transposició, amb canvi de categoria gramatical (2); modulació o reformulació amb canvi de perspectiva (3) i (4), etc.

- (2) bei der Entdeckung der Langsamkeit → «en descobrir la lentitud» (el substantiu passa a verb)
 (3) ein bisschen Yoga täte ganz gut → «una mica de ioga no aniria malament» (amb una lítote)
 (4) es war einmal → «això diu que era» (per raons pragmàtiques, s'opta per una de les formes prototípiques que inicien un conte)

Un dels problemes lexicogràfics amb què pot topar el (futur) traductor és que, a una unitat lèxica, li correspon un equivalent polilexemàtic, de manera que no sempre encaixarà en el context. Com veiem en (5),⁴ l'equivalent que el DAC proposa per a *Unpünktlichkeit* («falta de puntualitat») no acaba de funcionar en combinació amb una especificació temporal.

- (5) Bei *Unpünktlichkeit* von über 30 Minuten könnten 30 Prozent des Ticketpreises erstattet werden → ?En cas d'una *falta de puntualitat* de més de 30 minuts [...] → En cas d'un *retard* superior a 30 minuts [...]

4 Tots els exemples en alemany procedeixen de *Wortschatz* <<http://wortschatz.uni-leipzig.de>>, llevat d'indicació contrària; en (6) se n'ha fet una lleugera adaptació.

També pot passar que l'equivalent d'una paraula no respon a la mateixa categoria gramatical, cosa que igualment pot afectar-ne la traducció. Així, l'equivalent proposat per a l'adjectiu *vorbestraft* («amb antecedents penals») és un sintagma preposicional, que deixa de funcionar quan ha tingut lloc una nominalització de l'adjectiu, com en (6). En tots dos casos, el context immediat ajuda a inferir el significat i a traduir els enunciats; en (5) perquè el fet que es puguin tornar els diners pagats per un tiquet, en relació amb una «falta de puntualitat» de més de mitja hora, situa el text en el món del transport de viatgers; en (6) el context indica que es tracta d'una persona masculina. En el primer cas, s'ha recorregut a un altre equivalent possible en aquest context, en el segon, a la tècnica de l'amplificació, és a dir, a l'explicitació d'elements conceptuals implícits a l'original. Comentant aquesta mena de solucions traductores, i d'altres que demanen una major intervenció del traductor (transposició, modulació, etc.), Kußmaul (1995: 115) parla de «pensament creatiu divergent» (*creative divergent thinking*); quan es disposa d'un context més ampli, com sol ser habitual en la pràctica professional, recomana també l'anàlisi de la progressió de tema i rema com a possible ajuda en la inferència de significats.

- (6) Der mehrfach Vorbestrafte gab vor Gericht zu, seit langem alkoholabhängig zu sein. → *L'amb diversos antecedents penals [...] → L'home, amb diversos antecedents penals, confessà davant el tribunal que era alcohòlic de feia temps.

Uns altres problemes lexicogràfics generals que solen citar-se són sinònimia i polisèmia. Per exemple, hi ha verbs que, en alemany, es caracteritzen per tenir molts sinònims, almenys parcials, contràriament al català. És el cas dels verbs que expressen un moviment,⁵ molt sovint combinat amb la manera de moure's, la direcció i/o el punt final del trajecte. En aquest cas, el problema de recollir tots els sinònims amb els respectius matisos pot reflectir-se en l'absència d'aquesta accepció en l'entrada corresponent, com en el cas del verb *trudeln*, per al qual el DAC dóna com a equivalents «fer girar / rodar» i «entrar / caure en espiral / en barrina», cap dels quals s'entén en el context de (7).

5 El diccionari de sinònims de Duden (1997) indica més de seixanta sinònims del verb *sich fortbewegen* («moure's d'un lloc a un altre»).

- (7) Weil man die kleinen Hunde zu den Katzen trudeln läßt, wenn sie noch alle in einem Wollknäuel und in einem Milchnapf die Welt sehen. (Tucholsky, 1924: *Der Erbfeind*)

Ací ajudaria la consulta d'un diccionari monolingüe: la segona acepció del *Duden – Deutsches Universalwörterbuch* (DDU) (*langsam irgendwohin gehen, fahren*) identifica aquest verb com a sinònim de *sich fortbewegen* i, a més, n'indica la manera (*langsam*) i l'ús amb un punt de destinació determinat (*irgendwohin*). El problema és que el català no solament disposa de molts menys verbs de moviment, sinó que no s'hi pot expressar amb un sol verb tots els significats del verb alemany, per bé que hi ha la possibilitat de combinar-ne alguns: el moviment amb la manera de moure's (*córrer, passejar*), amb la direcció (*avançar*) o amb el punt final del trajecte (*arribar*). Ara bé, amb la informació proporcionada pel DDU es pot fer una traducció *ad sensum* que encaixa en el context més ampli, com en la traducció publicada d'aquest text (7a).

- (7a) Perquè, als gossos petits, se'ls fa jugar amb els gats, quan tots plegats encara veuen el món des d'un cabdell de llana i des d'una cassoleta de llet. (Tucholsky, 2003: 133–134; *L'enemic hereditari*; trad. de Jordi Jané)

En l'exemple (8) *stürmen* combina els significats de moviment i manera de moure's ('córrer com el vent, sense fer cas d'impediments') i *herein* assenyalava direcció i punt final del trajecte ('cap a dins').

- (8) Jurij Bagrow saß beim Frühstück, als das Kommando zur Tür hereinstürmte.

En aquest cas, el DAC ofereix com a traduccions les perífrasis «entrar amb empena / corrent(s) / amb precipitació». S'ha fet ús d'aquesta proposta en (8a), que correspon a la tècnica de la transposició encruada, és a dir, a una traducció perifràstica amb inversió de funcions (*herein* → «entrà»; *stürmte* → «corrents»), on els dos significats associats a l'adverbi alemany passen al verb en català, i els dos significats lligats al verb alemany passen a un adverbi en català. Però també hi ha la possibilitat d'emprar la tècnica de la modulació, com en (8b), on s'ha emprat una construcció de suport que encaixa bé en aquest context. Díficilment un diccionari bilingüe pot preveure tots els contextos possibles d'aquesta mena de verbs.

- (8a) Jurij Bagrow s'estava desdejunant quan el comando entrà corrents per la porta.
- (8b) Jurij Bagrow s'estava desdejunant quan el comando prengué la porta per assalt.

El fenomen descrit pot relacionar-se amb la modalitat resultativa de l'acció (*resultative Aktionsart*), que al·ludeix al final o al resultat d'una acció. En alemany, pot expressar-se, entre d'altres, per recursos de formació lèxica (prefixos, composició, etc.: *verblühen, austrinken, erkämpfen, abreißen, totschlagen*) o per construccions de suport (*Funktionsverbgefüge*): *über den Haufen rennen, sich heiser reden, bewusstlos schlagen*, etc., que solen demanar l'ús de tècniques com la transposició encreuada o la modulació. Com il·lustren els exemples (9) i (10), per al traductor catalanoparlant serà una ajuda saber que, quan es tracta de verbs compostos o amb prefixos, en català, el verb sol expressar el component significatiu aportat per la primera part de la combinació alemanya (*tot* → «matar»; *er-* → «obtenir»), mentre que la part verbal de l'alemany passa a indicar la manera en català (*schießen* → «a tirs»; *kämpfen* → «amb un esforç»).

- (9) Die Soldaten wollen sich nicht mehr gegenseitig totschießen. («Els soldats ja no volen matar-se a tirs.»)
- (10) Die Medaille war extrem schwer erkämpft. («La medalla s'obtingué amb un gran esforç.»)

El cas d'aquest tipus de construccions és una mica més complex, però també és útil tenir present que l'acció expressada pel verb només és una part del significat del predicat, el pes del qual sol recaure en el resultat de l'acció, expressat per un altre element del conjunt, que habitualment ocupa una posició anterior en l'oració. Per exemple, en (11) el fet de tornar-se afònic o de perdre la veu indica que s'ha parlat molt, i és això l'important de l'enunciat. En el títol d'un llibre de receptes com el de (12), l'adjectiu *gesund* indica el resultat d'haver menjat els plats preparats seguint les receptes del llibre, i d'aquesta manera el destaca sobre altres receptaris. En les tres traduccions suggerides en (12), hem intentat recórrer el camí de descodificació i recodificació a poc a poc; la darrera versió té en compte també raons pragmàtiques, relacionades amb la finalitat de la traducció: es tracta del títol d'un llibre, que ha de cridar l'atenció mínimament.

- (11) Wir haben uns heiser geredet und Pläne gemacht (Reinhard May, 1998: *Flaschenpost*) («hem parlar tant que ens hem tornat afònics» / «hem perdut la veu de tant de parlar» [...])
- (12) *Essen wir uns gesund!* (Barbara Rütting, 2004) («Mengem fins que estiguem sans» → «Recuperem la salut menjant» → «Sans gràcies al menjar»)

Un dels problemes relacionats amb la polisèmia, entesa com a fenomen de coexistència de significats diversos en una unitat lèxica, també té a veure amb construccions de suport. Alguns verbs alemanys freqüents, com ara *stehen*, *liegen*, *setzen*, *stellen*, *legen*, sovint formen part d'aquesta mena d'expressions. En aquest cas, l'afebliment del contingut semàntic que s'hi observa en dificulta el tractament lexicogràfic. Això queda ben palès en comparar les informacions que en donen diferents diccionaris bilingües (vegeu taula 1). Per al verb *stehen*, el DDU contempla 24 accepcions, en algunes de les quals figuren usos fraseològics. En els set diccionaris bilingües consultats, els equivalents per a les diferents accepcions van d'1 a 10, amb divergències considerables de contingut. Com que aquest verb apareix en moltes combinacions més o menys estables, se'n recullen bastants (de 8 a 184!), encara que no sempre són les més usuals (per exemple, en cap d'aquests diccionaris no es troben *am Pranger stehen* o *unter Verdacht stehen*), ni solen encaixar en qualsevol context. En aquest cas, la polisèmia ha provocat una gran varietat informativa, que més aviat crea confusió.

Diccionari consultat	Informació oferta
DAC (32006)	8 accepcions amb equivalents del verb simple (<i>estar [dret o dempeus]; mantenir-se / restar dret; estar, trobar-se; anar / caure bé; aturar-se, parar-se; trobar-se, [és]ser-hi, estar; haver-hi, figurar-hi, trobar-s'hi; estar parada</i>); 11 expressions equivalents del verb en combinacions freqüents (fraseologismes en un sentit ampli)
<i>Leo Deutsch-Spanisches Wörterbuch</i> < http://dict.leo.org/esde > [consulta: 6 d'abril 2010]	2 accepcions amb equivalents del verb simple (<i>estar; estar de pie</i>); 67 expressions equivalents del verb en combinacions freqüents

<p>MYJMK online Wörterbuch <i>Spanisch-Deutsch</i> <http://www.myjmk.com/> [consulta: 6 d'abril 2010]</p>	<p>1 equivalent del verb simple (<i>estar de pie</i>); 54 expressions equivalents del verb en combinacions freqüents</p>
<p>DIX. <i>Deutsch-Spanisch</i> Wörterbuch <http://dix.osola.com/index.php?opt=d3111111112311> [consulta: 6 d'abril 2010]</p>	<p>6 accepcions amb equivalents del verb simple (<i>alzarse; decir; estar de pie; estar parado / parada; ir; pararse</i>); 3 expressions equivalents per a preguntes preformulades (<i>Fragen</i>); 7 expressions equivalents per a exclamacions prototípiques (<i>Ausrufe</i>); 184 expressions equivalents per a fraseologismes (<i>Redewendungen</i>)</p>
<p>Reverso Diccionario <http://diccionario.reverso.net/aleman-espanol/> [consulta: 6 d'abril 2010]</p>	<p>4 accepcions amb equivalents del verb simple (<i>encontrarse, estar; estar de pie; venir; quedar parado</i>); 13 aparicions en combinacions freqüents</p>
<p>PONS Wörterbuch <http://www.pons.de> [consulta: 6 d'abril 2010]</p>	<p>6 accepcions amb equivalents com a verb intransitiu (<i>estar de pie, estar derecho; estar, encontrarse; estar escrito, figurar; estar parado, estar paralizado; marcar; sentar</i>), amb exemples d'usos fraseològics i expressions equivalents; 4 accepcions sense equivalents monolèxics, en combinacions freqüents; alguns usos fraseològics com a verb transitiu (2), reflexiu (1) i impersonal (6).</p>
<p>Pauker.at <http://stockholm.pauker.at/pauker/DE_DE//wb/> [consulta: 6 d'abril 2010]</p>	<p>10 accepcions amb equivalents del verb simple (<i>estar derecho; sentar, quedar; estar; estar de pie; estar parado, estar paralizado; figurar en; encontrarse; estar [escrito] en</i>); 111 aparicions en combinacions</p>

Taula 1: Informació per al verb *stehen* en 7 diccionaris bilingües.

■ 1.2 Problemes microestructurals

Les observacions que hem fet sobre el verb *stehen* poden relacionar-se amb els problemes microestructurals habituals en un diccionari bilingüe, és a dir, amb els que tenen a veure amb la representació lexicogràfica del signi-

ficat. En l'exemple del verb *trudeln*, ja hem vist que no sempre ofereixen equivalents per a totes les accepcions. En el cas de *trotten*, el DAC indica com a traduccions «trotar, anar al trob», que significa ‘caminar molt de pressa, anar d’un lloc a un altre amb insistència, treballar afanyosament’ (GDLC). El context dels exemples (13) i (14) posa en dubte aquesta equivalència, ja que els adjectius *seelenruhig* i *erschöpft* s’oposen a la idea de «pressa» i, en canvi, s’adiuen amb la definició del DDU: «*langsam, schwerfällig, stumpfsinnig irgendwohin gehen, sich fortbewegen*». Les traduccions respectives suggereixen que hi ha bastants possibilitats de traduir aquest verb, segons el context i segons el matís que vulguem remarcar, però molt rarament hi servirà «trotar».

- (13) Menschen, Hunde, Kühe und Ziegen trotten seelenruhig durch dieses Gewühl. («Persones, gossos, vaques i cabres travessen aquesta aglomeració amb tota tranquil·litat.»)
- (14) Neben ihr trotten ihre drei Kinder, erschöpft und durstig. («Al seu costat van els tres fills, exhausts i amb set → Els tres fills que l’acompanyen arrosseguen els peus, del cansament i de la set que tenen.»)

Una altra crítica que se sol fer als diccionaris bilingües és que ofereixen la traducció d’una definició en comptes d’indicar un equivalent. S’hi presten especialment paraules relacionades amb fenòmens culturals específics, com ara *Ossi* («habitant de l’antiga RDA»), amb l’annotació que l’ús és familiar i sovint despectiu) i *Wessi* («= *Westdeutschen*»), que es tradueixen com a «alemany oriental» i «alemany occidental» en l'exemple (15); o *Kaiserschmarren* («postres calentes de farinetes amb prunes, ametlles i panses», marcat com a austriacisme) en (16). El diferent tractament dels referents culturals *Ossi* i *Wessi* fa veure que els pretesos equivalents només serveixen per a entendre de què es tracta, però no com a traduccions, si més no, en l'exemple (15). D’altra banda, la complexitat de l’explicació de *Kaiserschmarren* la fa poc apta per a la traducció en l'exemple (16). No obstant això, aquesta mena d’explicacions són útils i poden servir en altres contextos, inspirar altres traduccions o bé servir com a informació afegida d’alguna manera.

- (15) Das Klischee vom armen Ossi und reichen Wessi passt nämlich nicht. (¿«Perquè no funciona el tòpic de l’habitant de l’antiga RDA pobre i de l’alemany occidental ric.» → «Perquè no funciona el tòpic que afirma que l’alemany oriental és pobre mentre que l’occidental és ric.»)

- (16) Der Schreck sitzt uns noch in den Gliedern, aber heißer Tee und Kaiserschmarren lassen langsam wieder die Lebensgeister erwachen.
 («L'ensurt encara ens té paralitzats, però un te calent i unes postres de nom imperial /suculentas / austriàques típiques ens fan recuperar els ànims a poc a poc.»)

Molts diccionaris bilingües presenten els equivalents lèxics oferts en forma d'una llista sense ordre aparent, de manera que pot crear-se la impressió que es tracta de sinònims. Per exemple, per a l'alemany *Enttäuschung* el DAC indica els equivalents catalans *decepció*, *desil·lusió* i *desengany*, que no són sinònims estrictes. A més, la informació que ofereixen els diccionaris bilingües sobre les condicions d'ús dels equivalents (estil, registre, sociolecte, combinacions freqüents amb altres mots) sol ser molt escassa. Per exemple, el DDU recull un ús despectiu de la paraula *Weib*: '*unangenehme weibliche Person*' (persona femenina desagradable), per a la qual el DAC indica els següents equivalents, marcats tots com d'ús despectiu: *donota*, *fembra*, *marfanta* i *virago*. Les definicions respectives del GDLC en qüestionen l'adequació en quasi tots els contextos, per estar marcades de maneres distintes.

Altres mancances que solen comentar-se, entre d'altres, són la falta d'indicacions semàntiques i gramaticals de les paraules en la llengua font o la d'exemples d'ús extrets de textos reals. Per contrarestar alguns dèficits dels diccionaris bilingües tradicionals, s'han creat els anomenats *diccionaris bilingualitzats (immediats)*, que presenten els lemes amb definicions en la llengua font, seguides dels respectius equivalents en la llengua meta i, ocasionalment, amb exemples d'ús. Es parla de *diccionaris bilingualitzats diferits* (de fet, la majoria dels existents en format electrònic), quan els usuaris accedeixen als equivalents per mitjà d'un enllaç que obre una altra finestra. Aquesta modalitat té avantatges didàctics, ja que sembla evitar, en certa mesura, que els usuaris ignorin la part definitòria en la llengua font (Pujol / Corrius / Masnou, 2006). Amb tot, caldria tenir en compte ací que hi ha raons pragmàtiques de pes que dificulten la publicació de diccionaris d'aquest tipus en una combinació lingüística en què cap de les dues llengües implicades es pot considerar majoritària, com puntualitza Tarp (2008: 191): és infinitament més rendible econòmicament editar diccionaris monolingües per als aprenents d'aquesta llengua, independentment de la seva llengua materna.

■ 2 Altres diccionaris

Vistos els límits dels diccionaris bilingües, i havent constatat ja l'important paper del context a l'hora d'inferir significats, convé acostumar els estudiants a consultar altres fonts de documentació que estan a disposició dels traductors. És evident que poden acudir a un diccionari bilingüe d'una altra llengua que dominen, com ara l'anglès, el francès o l'espanyol; per regla general, els estudiants de traducció de la combinació alemany-català fan ús dels darrers, per raons òbvies, i habitualment en línia. Cal dir que, d'entrada, els diccionaris en línia tenen un avantatge respecte als presentats en paper, atès el seu caràcter dinàmic: solen actualitzar-se amb una certa freqüència. Ara bé, comparteixen alguns dels defectes dels diccionaris tradicionals i, a més, sovint no discriminen bé la informació que donen.

En alguns exemples comentats més amunt (en els casos de *trudeln* i *trotten*), ha estat útil el recurs a un diccionari monolingüe, atès que sol oferir les accepcions d'una unitat lèxica de manera sistematitzada i, sovint, amb exemples d'ús. Això facilita el reconeixement dels sememes rellevants en el context, que poden servir per buscar un equivalent en la llengua meta. La consulta d'un diccionari monolingüe comporta una major capacitat d'abstracció, tant per a interpretar els significats oferts, com per a trobar-ne una expressió equivalent en la llengua meta. La conseqüència positiva d'aquest fet és que el major distanciament de la paraula buscada facilita el recurs a tècniques de traducció com la transposició o la modulació, amb uns resultats sovint més adequats. Per exemple, en l'oració de (17), hi ha el problema que l'adjectiu *unterfordert* no sol figurar als diccionaris bilingües, ni tampoc el verb del qual deriva. El DDU en dona la següent explicació: «*geringe Anforderungen an jmdn., etw. stellen: Schüler unterfordern*», que podria suggerir una traducció com la de (17a).

- (17) Der Schüler war *unterfordert* und langweilte sich.
 (17a) *No se li exigia prou a l'alumne, que s'avorria.*

Evidentment, hi ha casos en què convé consultar algun diccionari d'especialitat, cosa que sol comportar una documentació doble, en les dues llengües implicades, si no és que n'intervé una tercera d'intermediària. En el tractament succint que ací oferim, mantenim la diferenciació habitual entre diccionaris amb marcatge diacrònic, diatòpic, diastràtic i diatècnic.

Convé acudir a un diccionari amb marcatge diacrònic quan es tradueix un text no actual, que pot contenir paraules que han patit un canvi semàn-

tic, com en (18), on *Wüste* significa ‘zona no cultivada ni habitada’; o que han caigut en desús, com l’expressió de (19), *eine Rolle tragieren* ‘representar un paper’. També textos de fa menys d’un segle poden plantejar aquest tipus de problema, com demostra la cerca de la paraula *der Beichtzettel* (‘la butlleta de confessió’), emprada per Tucholsky en *Ein Pyrenäenbuch*: dels diccionaris actuals, només l’hem trobat documentada en el DWDS. Si en aquests casos es donen problemes de descodificació, poden resoldre’s habitualment fent una cerca en l’obra lexicogràfica iniciada pels germans Grimm <<http://germazope.uni-trier.de/Projects/DWB>>.

- (18) Hatte mir unter einer Wüste immer ganz etwas Anderes vorgestellt, als was mir jetzt vor der Nase lag; denn das war eben nichts Besseres, als ein Wald. (Tieck, Ludwig: *Leben des berühmten Kaisers Abraham Tonelli*)
- (19) Ich sollte dort in dem Bade eine heroische Rolle tragieren, schlecht einstudiert, und ein Neuling auf der Bühne [...] (Chamisso, Adalbert von: *Peter Schlemibls wundersame Geschichte*)

També quan es tracta de casos de marcatge diatòpic, el principal problema és el de descodificació. A més dels monogràfics específics, hi ha bastants recursos en línia sobre diverses varietats de l’alemany; per a l’alemany austríac, per exemple, n’hi ha un banc de dades (Retti) i un diccionari (Russwurm) en línia, o el manual il·lustrat de Sedlaczek (2004), entre d’altres. El *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) <<http://dcvb.iecat.net/>>, per la seva banda, recull variants diatòpiques de tot l’àmbit de parla catalana. Ara bé, la decisió de traduir un text marcat geogràficament fent ús d’una varietat diatòpica de la llengua meta és una mica més complexa (vegeu, per exemple, Lawick, 2005).

Pel que fa al marcatge diastràtic, per a l’alemany utilitzat pels joves, n’hi ha un de Pons (2008) i un altre de Langenscheidt (2007), tots dos amb equivalents en diverses llengües. Ara bé, en el seu estudi del llenguatge juvenil català, Bernal i Sinner (2009: 19) remarquen la falta de diccionaris d’argot extensos en català, a més de subratllar un dels problemes bàsics que comporta el treball en aquest camp lexicogràfic: la qualitat d’extremadament efímer, que comporta que moltes expressions ja resultin més aviat antiquades en el moment d’haver estat incloses en un diccionari de modismes.

La majoria dels diccionaris amb marcatge diatècnic són terminològics; n’és un exemple plurilingüe el banc de dades de diverses institucions europees, *Inter Active Terminology for Europe* <<http://iate.europa.eu>>; tot i que la

cerca s'hi ha de fer per intermediació de l'espanyol, és molt útil en camps com el dret o l'economia, entre d'altres. Dins l'àmbit català, la majoria dels recursos terminològics bilingües o multilingües ofereixen la possibilitat de cercar en llengües com l'anglès, l'espanyol o el francès, però rares vegades l'alemany. Hi ha, per exemple, el *Diccionari de les ciències ambientals* (anglès, espanyol, francès), el *Diccionari Enciclopèdic de Medicina* (espanyol, anglès), el *Diccionari de meteorologia* de Sánchez i Rivera (espanyol, anglès i francès), etc. *Realiter*, de la Xarxa panllatina de Terminologia <<http://www.realiter.net/spip.php?rubrique8>> té unes bases de dades amb termes en diverses llengües, en els camps de la informàtica, Internet, comerç electrònic i medi ambient. La Universitat de Barcelona ha reunit en UBTerm <http://www.ub.edu/slc/ubterm/td_Arrencada.html> els termes de diccionaris i vocabularis que ha publicat en diverses disciplines i amb equivalents en altres llengües. Així mateix, el Termcat ofereix una sèrie de diccionaris amb equivalents en altres llengües que es poden consultar en línia <<http://www.termcat.cat/productes/diclinia.htm>>, a més de les seves publicacions en paper.⁶ Ara bé, també en el cas de la terminologia, sovint, la necessitat de denominar elements nous va molt més de pressa que la capacitat codificadora dels lexicògrafs. En cas de no localitzar el terme, es pot crear un corpus *ad hoc*, és a dir, un corpus virtual (en format electrònic) de textos paral·lels en les dues llengües, que coincideixin en tema, gènere i funció comunicativa, per elaborar un glossari del camp en qüestió.

■ 3 Context i corpus

Lingüistes i lexicògrafs que treballen amb metodologia de corpus sovint han remarcat la poca estabilitat i la vaguetat del significat d'una paraula, ja que varia molt en funció del context. Per això, Sinclair (1996) preferia parlar d'*unitats de significat*, que inclouen coocurrències lèxiques (*collocation*), coocurrències gramaticals (*colligations*) i la preferència semàntica (*semantic preference*) d'una paraula. En la mateixa línia, Hanks (2004: 245) subratlla la importància d'estudiar les paraules dins el seu context, ja que això permet identificar els patrons d'ús que tenen associats; cadascun d'aquests patrons

6 Recordem que el Centre de Terminologia Catalana (Termcat) és la principal institució encarregada de normalitzar els termes, és a dir, d'establir les formes denominatives adequades de termes vacil·lants o manlevats; la Neoloteca <http://www.termcat.cat/termgia/termnorm/index_a.html> presenta tots els termes normalitzats, però també es poden buscar les incorporacions més noves per mitjà del Cercaterm <<http://www.termcat.cat>>.

permet inferir-ne un significat potencial. Suggestint un gir contextual (*contextual turn*) en els estudis sobre la traducció, Varantola (2006: 219) proposa parlar de *significats* més o menys *prototípics* d'una paraula. I comentant com es pot organitzar la informació, des d'un punt de vista semàntic, en un diccionari bilingüe, Fraser (2008: 87) observa que una major atenció al context permet incloure dades noves; la tasca d'un lexicògraf és descriure, fins on sigui possible, una paraula dins el seu entorn habitual: «that is, with its companion words». És obvi, per tant, que el context ha anat guanyant protagonisme en la lexicografia, i aquest fet s'ha de veure en relació amb les possibilitats que ofereixen els corpus electrònics.⁷ Per qüestions d'espai, ací ens limitarem a comentar possibilitats de documentació per a paraules compostes i neologismes.

Com se sap, la composició és el procediment més freqüent de formació de paraules en alemany, amb diferència. Això fa quasi impossible incloure'n gaires en els diccionaris, i molt menys en diccionaris bilingües. D'altra banda, els substantius contribueixen més a la comprensió del text que altres classes de paraules i, per tant, solen ser els primers mots que demanen documentació. Com que els elements integrants d'un compost poden establir relacions diverses, pot generar-se una ambigüïtat interpretativa que crea problemes, sobretot, als aprenents de traductor. Si no troben la paraula al diccionari, un recurs possible és un corpus monolingüe, com ara *Wortschatz*.⁸ Per exemple, quan es tracta d'una paraula d'un contingut sociocultural generalment desconegut pels estudiants amb el català com a llengua materna, com ara *Unionspolitiker*. *Wortschatz* n'indica 950 ocurrències (consulta: 12/4/2010); n'hi ha prou amb analitzar dos dels primers sis exemples per inferir-ne el significat: en (21) se suggereix que sembla haver-

7 Els corpus electrònics es creen a partir de textos reals, cosa que té l'avantatge de recollir mostres de llengua tal com s'usa. Solen compilar-se seguint uns criteris lingüístics explícits que permeten extreure'n dades generalitzables, segons la finalitat que tenen. Per regla general, no faciliten la consulta dels textos complets, sinó que permeten la cerca d'una paraula clau i en presenten, bé fragments complets en què es troba, o bé les concordances de les ocurrències que n'hi ha als textos recopilats, és a dir, els contextos immediats a dreta i esquerra de la paraula, sense tenir en compte els límits d'oració.

8 El corpus *Wortschatz* <<http://wortschatz.uni-leipzig.de/>> és d'accés gratuït i de fàcil maneig, també per a estudiants estrangers. Conté 6 milions de paraules i 15 milions d'exemples (normalment, oracions completes, no concordances), extrets majoritàriament de periòdics; ofereix la freqüència de la paraula buscada, indicacions gramaticals, enllaços amb mots relacionats o amb grups de paraules de què forma part, grups conceptuals a què pertany, els veïns més freqüents a dreta i esquerra del mot i un gràfic amb els elements amb què més sovint coapareix.

hi una oposició entre dos *Unionspolitiker* i un representant del SPD, cosa que mena directament a la política alemanya; de (22) s'infereix que Wulff i Stoiber són *Unionspolitiker*, de manera que només cal comprovar ja a quins partits pertanyen (CDU i CSU, respectivament) per inferir que un *Unionspolitiker* és un polític membre d'un d'aquests dos partits.

- (20) Die beiden *Unionspolitiker* griffen gleichzeitig Bundestagspräsident Wolfgang Thierse (SPD) scharf an, der in mehreren Interviews strengere Vorschriften zur Diskussion gestellt hatte.
- (21) Die *Unionspolitiker* Wulff und Stoiber hatten Klarheit über die Finanzierung der 500 Millionen Euro verlangt.

Quan es tracta de neologismes (que solen ser compostos), es pot recórrer a *Die Wortwarte* de Lemnitzer, que compila neologismes apareguts en l'edició electrònica de periòdics alemanys, amb exemples contextualitzats, indicació de font, camp temàtic i enllaços a *Wikipedia* i Google;⁹ la selecció hi segueix uns criteris ben establerts. S'hi entén com a neologisme un signe lingüístic nou des del punt de vista formal o semàntic, abans de la seva consolidació lexicogràfica.

Una de les paraules «noves» del dia 31 de març era *die Korbgefährlichkeit* (22), que no té cap entrada a *Wikipedia*; en *Wortschatz* apareix un exemple; Google n'indica 124 ocurrències. A banda del camp temàtic a què pertany el mot (*Freizeit und Sport*), l'ample context que n'ofereix *Die Wortwarte* conté bastants paraules clau que ajuden a situar-lo: *Nationalspieler, Team, Hinspiel, Punkte, Rebounds*, etc., a més dels noms propis que es presten a buscar-ne més informació en Internet. Acudint directament a la font, citada al final, la subsecció del diari en què es troba l'article en qüestió aclareix ràpidament de quin esport es tracta: *Basketball*. Sabent que es tracta de la cistella del basquetbol, *Korbgefährlichkeit* podria traduir-se, aproximadament, per «perillositat de fer cistella», proposta millorable quan es té en compte el context més ampli: en aquest cas potser podríem parlar d'un «home que és perillós perquè encistella molt».

- (22) Korbgefährlichkeit, die: -, o.Pl.; Freizeit und Sport
 „Auf diese Phasen müssen wir aufpassen“, sagt Nationalspieler Stefan Hamann. Vor allem muss sein Team Brandon Hunter stoppen,

9 En el moment de redactar aquest paper, s'anunciava la incorporació de part del contingut del web en el *Digitales Wörterbuch der Deutschen Sprache* <<http://www.dwds.de>>.

der im Hinspiel 23 Punkte erzielte und zehn Rebounds holte. Nur ihn abzumelden, wird allerdings nicht reichen: Beim 102:99-Sieg im Ligaspiel gegen Hapoel Afula am Wochenende war Spielmacher Pooh Jeter mit 39 Punkten (neun von zehn Dreiern) der überragende Mann. Möglicherweise muss auch Alba Berlin auf die *Korbgefährlichkeit* eines Mannes setzen, den jetzt noch niemand im Sinn hat. „Dass Kapitän Julius Jenkins aufläuft, ist unwahrscheinlich“, sagt Baldi. Der US-Amerikaner hatte in Jerusalem den Ellbogen von Kevin Pinkney abbekommen und sich eine Gehirnerschütterung zugezogen. „Ihn plagen Kopfschmerzen und ein Schwindelgefühl, an Training war nicht zu denken“, sagte Mannschaftsarzt Gerd-Ulrich Schmidt gestern Mittag. <<http://www.tagesspiegel.de/sport/art272,3071303>>

Combinant la recerca en *Wortschatz* amb una altra en CUCWeb <<http://ramsesii.upf.es/cgi-bin/cucweb/search-form.pl>>, ¹⁰ hem arribat a possibles traduccions del compost *Arbeitsplatzverlagerung* per «deslocalització laboral», «deslocalització de l'ocupació» i «deslocalització del capital humà» (vegeu Lawick, 2009: 71s.). Per tant, tot i demanar una certa inversió de temps, aquesta és una manera de resoldre el problema que planteja la traducció de neologismes.¹¹ ■

■ Referències bibliogràfiques

Bernal, Elisenda / Sinner, Carsten (2009): «*Al seu rotllo: aproximació al llenguatge juvenil català*», *Zeitschrift für Katalanistik* 22, 7–36.

CUCWeb: *Corpus d'Ús del Català a la Web*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, Càtedra Telefónica de Producció Multimedia [en línia] <<http://ramsesii.upf.es/cgi-bin/cucweb/search-form.pl>>.¹²

10 Aquest corpus conté més de 200 milions de paraules i permet buscar per lema, categoria morfològica i funció sintàctica, en el mode simple; el mode expert permet la cerca per grups de paraules. Els resultats es presenten amb un context de 15, 30 o 50 paraules, amb indicació de la font, a què es pot accedir.

11 Per al català, també hi ha l'*Observatori de Neologia* <<http://www.iula.upf.edu/obneo/>>, del IULA, de la Universitat Pompeu Fabra, tot i que hi són més restringides les possibilitats de cerca per al públic no registrat. D'altra banda, inclou neologismes terminològics *Talaia*, un observatori que recull termes utilitzats en els articles de les revistes acadèmiques de la Universitat Oberta de Catalunya.

12 L'actualitat de tots els enllaços citats s'han comprovat amb un darrer accés el 3 d'agost de 2010.

- DAC: Batlle, Lluís C. / Haensch, Günther / Kockers, Eckhard / Stegman, Tilbert D. (32006): *Diccionari alemany-català*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- DCVB: *Diccionari català-valencià-balear*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [en línia] <<http://dcvb.iecat.net>>.
- DDU: *Duden. Deutsches Universalwörterbuch. PC-Bibliothek* [CD-ROM] (2001), Mannheim: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.
- Diccionari de les ciències ambientals*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [en línia] <<http://cit.iec.cat/dca/default.asp?opcio=0>>.
- Diccionari Enciclopèdic de Medicina*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana [en línia] <<http://www.grec.net/home/cel/mdicc.htm>>.
- Diccionari Meteorològic Multilingüe*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [en línia] <<http://www.infomet.fcr.es/multilin/multilin.htm>>.
- DIX. *Deutsch-Spanisch Wörterbuch* [en línia] <<http://dix.osola.com/index.php?opt=d31111111112311>>.
- Duden. Bedeutungswörterbuch. PC-Bibliothek* [CD-ROM] (1995), Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus.
- Duden. Sinn- und sachverwandte Wörter. PC-Bibliothek* [CD-ROM] (1997), Mannheim: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG.
- DWDS: *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jahrhunderts*, Berlín: Brandenburgische Akademie der Wissenschaften [en línia] <<http://www.dwds.de>>.
- Fraser, Bruce L. (2008): «Beyond Definition. Organising Semantic Information in Bilingual Dictionaries», *International Journal of Lexicography* 21:1, 69–93.
- GDLC: Enciclopèdia Catalana. *Gran diccionari de la llengua catalana* [en línia] <<http://www.enciclopedia.cat>>.
- Grimm, Jakob / Grimm, Wilhelm (1854–1960): *Deutsches Wörterbuch* (32 vols.), Leipzig: S. Hirzel; *Der digitale Grimm* [CD-ROM], Frankfurt am Main: Zweitausendeins, 2004 [en línia] <<http://germazope.uni-trier.de/Projects/DWB>>.
- Hanks, Patrick (2004): «The Syntagmatics of Metaphor and Idiom», *International Journal of Lexicography* 17:3, 245–274.
- Hurtado Albir, Amparo (2001): *Traducción y traductología. Introducción a la traductología*, Madrid: Cátedra.

Inter Active Terminology for Europe <<http://iate.europa.eu/>>.

Königs, Frank G. (1993): «Text und Übersetzer: Wer macht was mit wem?», en: Holz-Mänttari, Justa / Christiane Nord (eds.): *Traducere Navem. Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*, Tampere: Tampereen Yliopisto, 229–248.

Krings, Hans P. (1986): *Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses an fortgeschrittenen Französischlernern*, Tübingen: Narr.

Kußmaul, Paul (1995): *Training the Translator*, Amsterdam / Filadèlfia: Benjamins.

Langenscheidt Hä?? Jugendsprache unplugged (2007), Berlín / Munic: Langenscheidt.

Lawick, Heike van (2005): «Una escena de Brecht i el problema de la variació dialectal en la traducció literària», en: Arnau, Pilar / Pusch, Claus D. / Stegmann, Tilbert D. (eds.): *Mirades sobre el País Valencià. Estudis de literatura i cultura*, Aquisgrà: Shaker, 159–176.

— (2009): *Manual de Traducció Alemany-Català*, Vic: Eumo.

Lemnitzer, Lothar: *Die Wortwarte* [en línia]. <<http://www.wortwarte.de/>>.

Leo Deutsch-Spanisches Wörterbuch [en línia] <<http://dict.leo.org/esde/>>.

MYJMK online Wörterbuch Spanisch-Deutsch [en línia] <<http://www.myjmk.com/>>.

Observatori de Neologia, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari de Lingüística Aplicada [en línia] <<http://www.iula.upf.edu/obneo/>>.

Pauker.at [en línia] <http://stockholm.pauker.at/pauker/DE_DE//wb/>.

PONS Wörterbuch [en línia] <<http://www.pons.de/>>.

PONS Wörterbuch der Jugendsprache (2008), Stuttgart: Klett.

Pujol, Dídac / Corrius, Montse / Masnou, Joan (2006): «Print Deferred Bilingualised Dictionaries and their Implications for Effective Language Learning: A New Approach to Pedagogical Lexicography», *International Journal of Lexicography* 19:2, 197–215.

Rafel i Fontanals, Joaquim (2005): *Lexicografia*, Barcelona: UOC.

Reverso Diccionario [en línia] <<http://diccionario.reverso.net/aleman-espanol/>>.

- Retti, Gregor (1998–2008): *Datenbank zur deutschen Sprache in Österreich* [en línia] <<http://oewb.retti.info/oewb/index.html>>.
- Russwurm, Roland: *Wörterbuch Deutsch-Österreichisch* [en línia] <<http://www.ostarrichi.org/index.html>>.
- Sánchez, Joan Jorge / Rivera, Joan Josep: *Diccionari de meteorologia*, Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya [disponible en línia] <<http://www2.upc.edu/slt/diccionaris/pdf/meteorologia.pdf>>.
- Sedlaczek, Robert (2004): *Das österreichische Deutsch. Wie wir uns von unserem grossen Nachbarn unterscheiden. Ein illustriertes Handbuch*, Viena: Ueberreuter.
- Sinclair, John (1996): «The Search for Units of Meaning», *Textus* 9, 75–106.
- Tarp, Sven (2008): *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge. General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*, Tübingen: Niemeyer.
- Termcat, Diccionaris en línia <<http://www.termcat.cat/productes/diclinia.htm>>.
- UBTerm, Barcelona: Universitat de Barcelona [en línia] <http://www.ub.edu/slc/ubterm/td_Arrencada.html>.
- Varantola, Krista (2006): «The Contextual Turn in Learning to Translate», en: Bowker, Lynne (ed.): *Lexicography, Terminology, and Translation. Text-based studies in honour of Ingrid Meyer*, Ottawa: University of Ottawa Press, 215–226.
- Wortschatz*, Universität Leipzig [en línia] <<http://wortschatz.uni-leipzig.de/>>.
- Xarxa panllatina de Terminologia [en línia] <<http://www.realiter.net/spip.php?rubrique8>>.

- Heike van Lawick, Universitat Jaume I, FCHS Campus del Riu Sec, E-12071 Castelló de la Plana, <lawick@uji.es>.

Zusammenfassung: Dieser Beitrag umreißt verschiedene lexikographische Probleme, die generell nicht von zweisprachigen Wörterbüchern gelöst werden. Da angehende Übersetzer und Übersetzerinnen (Deutsch-Katalanisch) aber stark abhängig von diesen Wörterbüchern sind, werden einerseits Übersetzungstechniken dargestellt, die Raum für (nötige) Kreativität lassen, und andererseits alternative Wege der Dokumentation aufgezeigt, die helfen können, bestehende Grenzen zu überwinden. Ein grundlegendes Element, sowohl für die Lexikographie als auch für das Übersetzen ist der Kontext, der auf verschiedene Arten Aufschluss über genauere Wortbedeutungen gibt. In dem Zusammenhang steht auch der Hinweis auf verschiedene Anwendungsmöglichkeiten von Textkorpora. ■

Summary: This paper outlines several lexicographical issues which are not generally resolved by bilingual dictionaries. Given that ongoing translators (from German to Catalan) are, however, strongly dependant upon these dictionaries, on the one hand, translation procedures are shown which leave room for (necessary) creativity; on the other hand, alternative ways to look up the meaning of words are presented, which help to overcome the dictionaries' limits. The context is a basic element, for lexicography as well as for translation, that in many respects sheds light on more precise word meanings. Therefore, different applications of text corpora are briefly indicated. [Keywords: Lexicography; bilingual dictionaries; translation procedures; context; corpus] ■